

Tibor) még nem emelődtek be – újra – a kánonba.

Esterházy Péter Ottlikhoz fűződő viszonyáról vall, illetőleg az Ottlik körül kialakult kultuszjelenségekre reflektál. A kultuszról természetesen általánosságban is kifejti véleményét: „A kultusznak – az irodalom felől nézve – az a veszélye, hogy nem olvasót nevel, hanem hívőket. Azt gondolom, az a jó, ha az írónak olvasója van.”

A könyv harmadik részében a 20. század nyolcvanas éveit kerülnék fókuszba.

Balassa Péter írásában a korszakhatárokat igyekszik tisztázni, s megállapítható: az egyes művészeti ágak esetében a nyolcvanas évek kifejezés más és más (utólagosan kijelölt) kezdőpontot takar. Átfogó képet ad a nyolcvanas évek fejlődési tendenciáiról, akár a filmművészet felől közelít, akár a színházi élet vagy az irodalom változásait vizsgálja.

Keserű Katalin a nyolcvanas évek festészetét mutatja be igényesen, átfogóan, ugyanakkor az egyes életműveket külön is vizsgálva. Az interjú e két paraméter mentén szerveződik. Keserű kétségbe vonja a nyolcvanas évek szigorúbban vett behatárolhatóságát; nem évtizedként tekint a nyolcvanas évekre, hanem az új képviség megjelenését, az új szexibilitás jelenségének feltűnését és ennek megvalósulásait járja körül.

Wilhelm András a kötet záró interjújában a nyolcvanas évek zenéjével foglalkozik. Az Új Zenei Stúdió működését mutatja be, kiemelve a legfontosabb komolyzenei törekvéseket, köztük Kurtág György zeneszerzői és zenepedagógiai munkásságát, amely meghatározta az időszakot.

A *Talált tárgy* nagyon fontos és jó könyv. Felmutatja és értékeli az elmúlt évtizedek művészeti folyamatait. Sokrétű, gazdag gyűjtemény, amelyből egyaránt tájékozódhat a szakma és az egyszerű olvasó. Kulturális érdeklődésünket, fantáziánkat megmozdít(hat)ja, s a kötet ezzel éri el célját; az embert a művészet felé orientálja; s nem riasztólag, de nagyon barátságos invitálásnak engedelmességet kezdését veszi: a beszélgetés.

(Alexandra Kiadó, Pécs, 2004)
Sütő Csaba András

Portrék és gyorsfényképek

(Baán Tibor: Szerepválaszok)

Ellentmondásos véleményeket olvashatni napjainkban a kortárs könyvkritika helyzetéről és nivójáról. Az irodalmi lapok általában szűk teret biztosítanak csak a műfajnak, a könyvkiadás

pedig szinte teljesen érdektelennek mutatkozik iránta. A szakma ugyanakkor eléggé népes mezőnyt mondhat magáénak, melybe örvendetesen sokan kérnek bebocsátást a kiváló elméleti felkészültséggel rendelkező és próbatételt kereső fiatalok, az előttük járó nemzedékek pedig szép számmal vonultatnak fel nagy neveket, tekintélyes értekezői életműveket. Bárcsak meglebbe azonban ez a fajta kiegyensúlyozottsága a kritikának olyan értelemben is, hogy a befogadhatóság és az orientáció terén egyaránt nyitottnak és legalább annyira olvasóközpontúnak is mondhatnánk, illetve engedne valamelyest a kampányszerűségből, a klikkesedségből!

Írásom egy olyan kritikakötet bemutatására vállalkozik, mely a műfaj művelésében kétségkívül „jószoigalati” küldetést teljesít, s miközben a szakma komolyan vételét illetően igyekszik nem tenni engedményeket, jó esélye van arra is, hogy az „avatatlannak” közelebb hozza az olvasáshoz, az értő befogadáshoz, érdeklődő figyelmüket megtartsa, erősítse. Erényeit elismerendő minősülhetett tehát az *Év könyvének* a 2004-es termés kuratóriumi szemlézésekor, amelynek értékét az is növeli, hogy olyan konkurrenst előzött meg, amely aztán elnyerte a Szépirodalmi Társasága díját az esszékritika kategóriában (l.: *Angyalosi Gergely: Romtalanítás*).

Baán Tibor művészi egyéniségét, irodalomhoz való kötődését megismereni az utóbbi években mind gyakrabban nyílik alkalma az érdeklődőknek. Költőként 1995-ben, majd ötvenévesen publikálta első kötetét (*Madárház*), melyet azóta már négy újabb is követett (*Alvilági anizs*, *Az egység álma*, *Szentély*, *Lombhullató idő*), esztendeje pedig kollázsokból nyílt kiállítása is szemléltette több évtizedes alkotókedvének eredményeit (a *Szerepválaszok* borítóját szintén saját kollázsa díszíti). Némileg megkésettnek mondható beérkezését segít tágabb perspektívából szemlélni e kritikagyűjtemény is, mely már a 80-as évek végétől kezdve tanúsítja a szerző jelenlétét az irodalmi életben.

Annak ellenére, hogy a kötetet az említett elismerés a kritikakategóriában érte, a benne található értekezések műfaji megoszlása mégis differenciáltabb. A könyv alcíme (*Esszék és tanulmányok*) maga is utal erre, s az írásoknak több mint a fele valóban a könyvkritikánál-recenzióknál nagyobb léptékű vállalkozás: találunk itt motivikus kapcsolatrendszerrel vizsgáló életmű-elemzéseket csakúgy, mint a pályaképi áttekintés igényével készült alkotói portrékat. Míg az utóbbi csoportba elsősorban a gyűjteményes szerzői kötetek bemutatásához kapcsolt, átfogó, kitekintésekben gazdag tanulmányok sorolhatók (l. a Csorba Győző, Csokits János, Baka István, Döbrentei Kornél, Nagy Gáspár,

Kemsei István munkásságáról szóló szövegeket – a Gutai Magdáról és Villányi Lászlóról írott ismertetőket viszont inkább rövid vázlatnak nevezném), addig a független kutatómunka eredményeit a Jánosi István pályakezdéséről, a Rába György-féle létbölcselet, emlékezet és képviség kapcsolatrendszeréről, a Fodor András tárgyiaságáról, az Orbán Ottó iróniájáról, a Takács Zsuzsa sajátos emóciókezeléséről, illetve a Ferencz Győző-versek személyes személytelenségéről, nyelvi-poétikai karakteréről készült tematikus elemzések szemléltetik.

A válogatásban található írások egyetlen kivétellel élő (legalábbis a folyóiratközlelőkor még élő) lírikusokról, kortárs költészetünk jeleiről beszélnek. A kötetnyitó darab nemcsak ebben a vonatkozásban tér el a többitől, hanem azért is, mert Pilinszky János és Toldalagi Pál műveinek világszemléleti és ábrázolásmódbeli párhuzamait (olykor ellentétpárhuzamait) szemrevételezve a komparatív vizsgálódás aktuális irányultsága más jellegű komplexitást mutat fel, illetve itt az is megkülönböztető jegy, hogy a könyv e legterjedelmesebb írása hangvételt tekintve is a legközelebb áll az esszéműfaj klasszikus modelljéhez.

Baán Tibor értekezői mentalitását, kritikusi közelítésmódját elsősorban az teszi jellegzetessé, hogy – maga is lírikus lévén – a személyiségre hangoltabb, illetve műközelebb gondolat- és érzelmetükrözés jellemzi. Habár válogatásában csak egy alkalommal, Jánosi István esetében találunk utalást elemző és elemzett közvetlen kapcsolatára, barátságára, az olvasó számára mégis egyértelműnek tűnik, hogy a kötetbe emelést nem csupán az írások minőségi szelektálása előzte meg, hanem az is közrejátszott, hogy kik azok a szerzők, akiknek alkotói felfogásmódjával a szemléző a leginkább képes azonosulni, beszédmódjukra belső indíttatásból, rokon érzékenységgel figyelni, arra olvasóként is ráhangolódni. Ez a jó értelemben vett elfoglaltság itt egyáltalán nem válik visszatetszővé (bár Hules Béla nyelvgyorsító „költői játékát” mintha a kellenél elnézőbben minősítené csupán irásképegyénítő gesztusnak), hanem éppen elismerést érdemlő jele annak, hogy a költő-kritikus a minőséget igyekszik felmutatni, szakmai, poétikai, morális értékrendje és -szemlélete homogén és stabil.

A kötet címe és fejezetcímei (*Értékeink nyomában, Eszmeváltó, Szerepválaszok, Önmeghatározás*) arra utalnak, hogy ezek az értekezések elsősorban arra kíváncsiak, miként képes felmutatni kortárs költészetünk a század- és ezredfordulós válságkorszaknak a személyiségre és a költői szerepvállalásra gyakorolt hatásait. Mindehhez persze

hozzátartozik a modern szereplírai megszólalásmódok, az énelrejtő-énsokszorozó, korok közötti kapcsolatot teremtő, a szerepváltások által a megismerést segítő metódusok aktuális vizsgálata (főként Baka István és Ferencz Győző művei kapcsán) csakúgy, mint a személyiség, önazonosság, karakterörzés filozófiai és morális, illetve ars poétikai vetületeinek, a lírai én pozicionáltságának folyamatos szemrevételezése. (Mivel úgy tűnik, hogy a kötetbe beválogatott, már korábban kész írásokat szerzőnk nem készült profilkiteljesítő, újabb tanulmányokkal kiegészíteni, csak elvileg hiányolhatjuk, hogy említetlen marad például Baka *Sztyepan Pehotnij*-ciklusa vagy éppen Kovács András Ferenc „maszkváltogató” lírája.)

A vizsgálati módszertan következetes, az alkotói fejlődésívek lineáris-kronologikus, néhol mozaikszerű szemlélésében csakúgy, mint az előfelvetésekre, részösszefoglalásokra és záró összegzésekre építő szerkesztéstechnika vagy a motivikus-tematikusszelekczióra alapozott leltározó-kiemelő tárgyalásmód.

Szerzőnk olyan esztétikai, bölcséleti viszonyítórendszert alkalmaz, melynek támpontjai (Seneca, Ortega, Kierkegaard, Bergson, Jung, Bibler, Babits, Hamvas, Márai, Sütő) hiteles hivatkozási alapul szolgálnak, csakúgy, mint a vizsgáltaknak a konkrét kitekintések általi, többszörös tükörben való láttatását segítő, emellett a saját koncepcióit is alátámasztó utalások, idézések. Utóbbiakból kitűnik egyfajta nyugatos-újholdas szellemiségű szakmai elkötelezettség, mely Lengyel Balázs, Rónay László, Vas István, Rába György és főként Lator László iránti tisztelettről tanúskodik.

Mivel az írások mindegyike költők, „nagy öregek” és a mai középnemzedék alkotásaival foglalkozik (kivétel a második Baka István-tanulmány, melyben az addig érzékeny líraelemzést némi töréssel váltja fel a fővonalatában inkább tartalomismertetésre hagyatkozó regény- és drámaabemutató), az sem mellékes, hogy az elemző észrevételekben miféle líramodellekhez való viszonyítás körvonalazódik. Szerzőnk nem favorizál kánonokat, beszédmódokat, hanem művek és életművek egyedi értékeit keresi, s a teljesítményt, a hatást független értékrendszerhez viszonyítja, melynek legfontosabb tényezőiként a tradíció és modernség, illetve a személyes és általános érvényűségi szerves egymásra épülést, közérzetrajz és szinkron korrajz hitelességét, olykor a dialektikus jelentéstelítettség feszültségeinek kiaknázhatóságát ismerjük fel nála. Ideológiáktól mentes közelítésmód ez, bár Fodor András audei ihletettségtől objektívizmusáról szólva egy alkalommal az elemző veszélyesen közel kerül

az énközpontú költészet elmarasztalásához, alulértékeléséhez.

A kötetnyitó tanulmányban megmutatkozó érdeklődés nyomán a későbbiekben is alapvetően jelenlévő Pilinszky-orientáltságot vehetünk észre, melynek jelzései a tanulmányok felében nevesítve is megtalálhatók, s nem véletlenül a legnagyobb hangsúlytöbbletekkel éppen Csokits János és Takács Zsuzsa lírájának inspiráltságát vizsgálva. Irányzatoktól és nemzedékektől függetlenül elkerülhetetlennek mutatkozik Baán Tibornál a József Attila-i vonatkoztatás és hatáskimutatás is. Az említettek kivül a legtöbb hivatkozás Weöres Sándor nevéhez kötődik, sokarcúsága révén sokféle relációban, érdekes ugyanakkor (hiszen a kötet címadasza alapján ébredhetne az olvasóban ilyesfajta várakozás), hogy Weöres lírai-szerepjátékosi, alakváltó géniusza csak ritka és közvetett-érintőlegesen szempont a kitekintéshez, összevetéshez. Karakterfüggő a viszonyítás a szintén többször említett Adyval (I. Parancs János, Baka István, Döbrentei Kornél és Nagy Gáspár költői moráljának vizsgálata) és Tandorival (I. Takács Zsuzsa, Hules Béla és Ferencz Győző nyelvszemléletének jellemzése) kapcsolatos hivatkozások esetében. Szerzőnk sokat ad a vonatkoztatási rendszer árnyalttá tételére, melynek bizonyítékaként igen sok adatot szerepeltethetett volna egy esetleges névmutatóban. Arra is van figyelme, hogy a vizsgált szerzők egyes alkotói korszakaiban tettenérje a műfordítói munkákából levezethető külső hatásokat (I. a Károlyi Amy – Dickinson, illetve Ferencz Győző – Donne és Berrymen párhuzamok említését).

A Baán-tanulmányok egyik fő erénye a szemléletesség. Ebben jól érzékelhetően közrejátszik, hogy a szerző a szaknyelvnek (beleértve a társtudományokbeli, mindenekelőtt pszichológiai terminológiát is) és a költői nyelvnek egyaránt beavatott alkalmazója. Értelmezései, kommentárjai világosak és koherensek, elemző észrevételei sokszor maguk is képgazdagok, állításait példákkal, idézetekkel bőségesen illusztrálja. Az értekező stílus mindvégig érzékelhető igényességével szemben ugyanakkor meglepőnek minősül egy-egy kevésbé sikerült nyelvi megoldás (pl. nehézség: „szülőfölddél *élt táj*”, figyelmetlenség: „Jóval *ismertebb* (...) *a műfordító ismertsége*”, „Emberi *példát adnak* (...) *emberségből*”, pontatlanság: „*eljut a létezésbe vetett szépség* (...) *érezséhez*”, modorosság: „létezik *pánacea bajainkra*”), s figyelmebb korrekktúrával és beszerkesztéssel elkerülhetők lettek volna a két Fodor András-tanulmány önisméltései is.

(*Orpheusz Könyvek*, 2004)
Juhász Attila

A piacképes Márai és a bestsellerlista. Posztumusz reneszánsz

(Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez)
(Szerkesztette Bernáth Árpád és Bombitz Attila)

Különös, már-már groteszk fintora a sorsnak: Márai Sándor hírét-nevét s előbb egy, majd több művét épp az az esemény, a Frankfurti Könyvvásár repítette magasra halála után tíz évvel, 1999-ben, amelyről életében csakis elítélően, fájdalmas megvetéssel nyilatkozott. 1973. november 5-én például így írt Simányi Tibornak: „A frankfurti ismétlődő gyászszertartás mindig újra meggyőz arról, hogy az »irodalom« kezd kétszemélyes vállalkozás lenni: egyfelől az író, másfelől az olvasó keresik egymást, tapogatnak a sötétben. Közül van az üzem. De ennek már semmi köze az irodalomhoz” (*Kedves Tibor! Márai Sándor és Simányi Tibor levelezése 1969–1989*. Helikon Kiadó, Bp., 2003. 56.). Két esztendővel utóbb, 1975. november 10-én sem gondolkodott különbözően: „Egy frankfurti, Schopenhauer (...) Mit szőtt volna a könyvvásáron, ahol százezreivel sorakoznak az állványokon a könyvek, melyek már a megjelenés pillanatában halálraítéltek. Ha visszagondolok az elmúlt tíz esztendő szépirodalmi könyvtermésére, erőltetni kell öregek emlékezetem, hogy felidézzelek egy szépirodalmi művet” (*Kedves Tibor!*: 93–94.). S Márai a maga lesújtó ítéletével nem volt egyedül. Nem csupán levelezőpartnere, Simányi Tibor vélekedett hozzá hasonlóan a „Frankfurter Buchmessé”-ről (i. m. 226.), hanem például honn maradt s merőben más meggyőződésű írotársa, Déry Tibor is, aki – minő egybeesés! – szintén 1973 novemberében summázta a maga kritikáját. Ekként: „Számok! – Az októberi frankfurti könyvvásáron kétszáznegyvennyolcezer könyvet állítottak ki, ezek közül hetvenkilencezer jelent meg az idén. – A könyv ma már nem könyv többé, csak egy számjegy egy összeadásban. Nem könyv, hanem árucikk. Plusz vagy mínusz szám egy év végi üzleti mérlegben. Értéke annyi, amennyit a kiadó s mögötte – messze mögötte – az író keres vagy ráfizet. S nem a jó könyv kelendő többé, hanem a jól hirdettet, terjesztett” (Déry: *A napok hordaléka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1982. 347.). – Magánvélemények – származzanak bárkitől – persze sohasem változtatnak a dolgok menetén. Akármint ítélkezett is Márai (és Déry), a sors különös, már-már groteszk fintora bekövetkezett. Az 1999-es Frankfurti Könyvvásár egyik